

Co
nas
śmieczy

Dowcip językowy
w polskim kabarecie
XXI wieku

Anna Butowska-Iwanowska

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

Gdańsk 2022

Recenzent
prof. dr hab. Edward Łuczyński

Redaktor Wydawnictwa
Beata Demska

Projekt okładki i stron tytułowych
Studio Spectro

Skład i łamanie
Michał Janczewski

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu Gdańskiego w ramach grantu dla młodych naukowców
i uczestników studiów doktoranckich (nr zadania 538-F000-B201-18)

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-400-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Podziękowania	13
1. Wstęp	15
1.1. Teoria czy teorie komizmu?	16
1.1.1. Teoria cechy ujemnej	19
1.1.2. Teoria degradacji	22
1.1.3. Teoria kontrastu	23
1.1.4. Teoria sprzeczności	27
1.1.5. Teoria odejścia od normy	31
1.1.6. Teorie o krzyżujących się motywach	33
1.1.7. Badania humorologiczne	36
1.1.8. Perspektywa językoznawcy	37
1.2. Najważniejsze pojęcia	42
1.3. Przegląd szczegółowych studiów humanistycznych	46
1.4. Kabaret w Polsce	55
1.5. W jaki sposób powstało niniejsze opracowanie	65
2. Analiza dowcipu językowego	69
2.1. Wybrane typy analiz językoznawczych	69
2.1.1. Aspekt pragmatyczny	70
2.1.1.1. Gry językowe w kabarecie politycznym	70
2.1.1.2. Gra z <i>Kopernikiem</i>	72
2.1.1.3. Użyteczność analiz pragmatycznych we współczesnych skeczach	73
2.1.2. Podejście procesowe	76
2.1.2.1. <i>Polski dowcip językowy</i>	76
2.1.2.2. Kontynuatorzy <i>Polskiego dowcipu językowego</i>	80
2.1.2.3. Użyteczność podejścia procesowego	83

2.1.3. Analiza systemowa	85
2.1.4. Inne podejścia badawcze	87
2.2. Wybrane podejście badawcze	88
3. Mechanizmy (orto)graficzne	91
3.1. Odwołanie do (orto)grafii <i>expressis verbis</i>	92
3.2. Substytucja literowa	94
3.3. Skojarzenia literowe	95
3.4. Podsumowanie	99
4. Mechanizmy foniczne	101
4.1. Mechanizmy pozajęzykowe	101
4.1.1. Mechanizmy intonacyjne	102
4.1.1.1. Paralelne wypowiedzi z różną modalnością	102
4.1.1.2. Dysproporcja między treścią a sposobem jej wypowiedzi	108
4.1.2. Mechanizmy akcentowe	110
4.1.2.1. Zmiana akcentu sugerowana przez zapis wyrazu	110
4.1.2.2. Zmiana akcentu logicznego	111
4.1.2.3. Użycie formy akcentowanej zamiast nieakcentowanej	112
4.1.2.4. Transakcentacja	112
4.1.3. Mechanizmy oparte na pauzie	113
4.1.3.1. Mechanizmy oparte na milczeniu	113
4.1.3.2. Aposjopeza	115
4.2. Dowcipy foniczne strukturalne	118
4.2.1. Mechanizmy jednostkowe	118
4.2.1.1. Modyfikacja wyrazu motywowana rymem	119
4.2.1.2. Stylizacja na obcą wymowę pojedynczych wyrazów	121
4.2.1.3. Hiperpoprawna wymowa	122
4.2.1.4. Zniekształcenia	123
4.2.1.5. Przekształcenia	124
4.2.1.6. Wydłużenie artykulacji głoski	126
4.2.1.7. Reduplikacja	129
4.2.2. Mechanizmy stylizacyjne	130
4.2.2.1. Stylizacja na obcy język lub wymowę obcokrajowca	130
4.2.2.2. Stylizacja gwarowa	139

4.3. Dowcipy foniczne strukturalno-semantyczne	142
4.3.1. Odstępstwo od normy ortoepicznej	143
4.3.2. Przejęzyczenia	145
4.3.3. Przesłyszenia	147
4.3.4. Nieporozumienia	149
4.4. Instrumentacje głoskowe	154
4.4.1. Aliteracje	154
4.4.2. Eufonia	157
4.4.3. Kakofonia	158
4.4.4. Homofonia	159
4.5. Podsumowanie	162
5. Mechanizmy fleksyjne	165
5.1. Przyczyny niskiej frekwencji mechanizmów fleksyjnych	165
5.2. Dowcip fleksyjny strukturalny	167
5.2.1. Celowa rezygnacja z form wynikających z odmiany wyrazów	168
5.2.2. Mechanizmy oparte na kategorii rodzaju	172
5.2.3. Przekształcenia związane z liczbą	173
5.2.4. Błędny wybór deklinacji lub koniugacji	174
5.2.5. Użycie niewłaściwego tematu fleksyjnego	183
5.2.6. Wykorzystanie nacechowanej stylistycznie końcówki fleksyjnej	184
5.2.7. Błędne tworzenie mianownika	185
5.2.8. Sugerowanie się odmianą innych wyrazów	186
5.3. Dowcipy strukturalno-semantyczne	186
5.3.1. Modyfikacja liczby	186
5.3.2. Modyfikacja rodzaju	187
5.3.3. Brak formy wynikającej z odmiany	188
5.4. Podsumowanie	189
6. Mechanizmy słowotwórcze	191
6.1. Ogólna charakterystyka mechanizmów słowotwórczych	191
6.2. Kwestia nazw własnych	192
6.3. Żartobliwe kontaminacje	193
6.3.1. Kontaminacja nazwy własnej i pospolitej	194
6.3.2. Kontaminacje nazw pospolitych	196

6.4. Dekompozycje wyrazów	197
6.4.1. Dekompozycja mechaniczna	198
6.4.2. Adideacja	199
6.4.3. Spuneryzm	203
6.4.4. Dekompozycja przez nagromadzenie wyrazów o podobnej budowie	205
6.4.5. Dekompozycja przez pseudoetymologię	209
6.4.6. Dekompozycja polegająca na podziale wyrażenia lub wielowyrzowego onimu	212
6.5. Neologizmy	214
6.5.1. Mechanizmy wykorzystujące zdrobnienia i zgrubienia	215
6.5.1.1. Hipokorystyki i deminutywa	215
6.5.1.2. Augumentatiwa	218
6.5.1.3. Nagromadzenie hipokorystyków i augumentatiwów	219
6.5.1.4. Wykorzystanie semantyki formantów	223
6.5.2. Derywacja paradygmatyczna	224
6.5.3. Pseudowyrazy	225
6.5.4. Neologizmy w nazwach własnych	225
6.5.4.1. Antroponimy	226
6.5.4.2. Chrematonimy	231
6.5.4.3. Urbonimy	235
6.5.4.4. Toponimy	236
6.5.5. Neologizmy w nazwach pospolitych	236
6.6. Podsumowanie	238
7. Mechanizmy leksykalne	241
7.1. Mechanizmy oparte na relacjach ilościowych	243
7.1.1. Powtórzenia słów w bliskim sąsiedztwie	244
7.1.2. Wykorzystanie analogicznych ciągów powtórzeniowych	247
7.1.3. Nagromadzenie wyrazów pełniących tę samą funkcję pragmatyczną	249
7.1.4. Nagromadzenie wyrazów o podobnym zakresie znaczeniowym	249
7.1.5. Nagromadzenie wyrazów o podobnej budowie, ale innym znaczeniu	250
7.1.6. Nagromadzenie wyrazów należących do tej samej rodziny wyrazów	252

7.1.7. Wyliczenie	254
7.1.8. Wyliczenie z członem niepasującym	256
7.1.9. Wyliczenie budujące kontrast	257
7.2. Mechanizmy oparte na leksyce o ograniczonym zasięgu chronologiczno-środowiskowym	258
7.2.1. Wykorzystanie słownictwa potocznego	258
7.2.2. Wykorzystanie słownictwa wulgarnego (w tym elementów zeufemizowanych)	262
7.2.3. Inwektywy i pseudoinwektywy	264
7.2.4. Wykorzystanie słownictwa ekspresywnego	265
7.2.5. Wykorzystanie elementów socjolektu	266
7.2.6. Wykorzystanie profesjolektu	267
7.2.7. Wykorzystanie słownictwa książkowego	268
7.2.8. Wykorzystanie regionalizmów	269
7.2.9. Wykorzystanie rzadszego odpowiednika leksemu	270
7.2.10. Zmiana stylu	271
7.3. Mechanizmy semantyczne	274
7.3.1. Mechanizmy oparte na wieloznaczności	275
7.3.1.1. Homonimia i polisemia właściwa	275
7.3.1.2. Homonimia i polisemia kontekstowa	283
7.3.1.3. Żartobliwa deleksykalizacja	285
7.3.1.4. Zbieżność nazwy pospolitej i nazwy własnej	286
7.3.2. Neosemantyzmy	287
7.3.3. Mechanizmy oparte na synonimii	290
7.3.4. Mechanizmy oparte na antonimii	291
7.3.5. Mechanizmy oparte na skojarzeniach semantycznych	293
7.3.6. Mechanizmy oparte na nieznanomości leksemu	294
7.3.7. Pseudodefinicje wyrazów	296
7.3.8. Dowcipne rozwinięcia skrótowców	297
7.4. Mechanizmy wykorzystujące właściwości międzyjęzykowe	298
7.4.1. Użycie wyrazu obcojęzycznego	298
7.4.2. Pseudotłumaczenia	303
7.5. Mechanizmy oparte na metaforach	312
7.5.1. Mechanizmy metaforyczne	313
7.5.2. Mechanizmy oparte na synekdosze	315
7.5.3. Mechanizmy oparte na peryfrazie	316
7.5.4. Mechanizmy oparte na synestezji	316
7.5.5. Mechanizmy oparte na animizacji i personifikacji	317

7.5.6. Mechanizmy oparte na reifikacji	318
7.5.7. Mechanizmy oparte na hiperboli	319
7.5.8. Mechanizmy oparte na eufemizmach	320
7.6. Podsumowanie	322
8. Mechanizmy frazematyczne	325
8.1. Użycie postaci kanonicznej frazemu	329
8.2. Mechanizmy oparte na przekształceniach formalno-semantycznych	333
8.2.1. Innowacje rozwijające	334
8.2.2. Innowacje wymienne	338
8.2.3. Innowacje regulujące	347
8.2.4. Kontaminacja związków frazeologicznych	347
8.2.5. Aluzja do frazemu	349
8.2.5.1. Aluzja do frazemu oparta na relacjach semantycznych	349
8.2.5.2. Aluzja do frazemu oparta na budowie składniowej	350
8.3. Defrazeologizacja	352
8.3.1. Defrazeologizacja uruchamiająca znaczenie dosłowne	353
8.3.2. Defrazeologizacja uruchamiająca oba znaczenia	354
8.4. Pseudofrazemy	357
8.5. Podsumowanie	364
9. Zakończenie	367
Aneks. Teksty kabaretowe analizowane w książce	379
Bibliografia	393
Spis tabel	408